

NÉPTANÍTÓK BORSODBAN (1868–1918)

LÉNÁRT BÉLA

Alig egy éve, hogy a múzeumi évkönyv lapjain a Borsod megyei népiskolák és az abban dolgozó néptanítók számáról, állapotáról írtam, többek között körüljárva a tanítói bérezés alakulását s az abból fakadó gondokat is. Jelen tanulmányomban – mintegy folytatva az akkor már megelőlegezett baljós előítéletünket – arra szeretnék választ keresni s nyújtani, hogy az alacsony bérek, a járandóságok megkapása körül kialakult anomáliák következtében mekkora ranggal, társadalmi megbecsültséggel rendelkezett egy néptanító megyénkben. Vajon milyen helyet foglalhatott el települése helyi társadalmában, a közoktatás akkori, döntően egyházi hierarchiájában, milyen megítélés övezte a sajtóban, felettesei körében, volt-e alkalma kitörni többszörös elszigeteltsége korlátai közül? Volt-e ereje nehézségeit leküzdve a minőségi munkára, a közéletre, avagy beletörődve a sokszor valóban reménytelen anyagi helyzetébe, szürke robotosként végezte nehéz és gyakran idegőrlő munkáját?

Ha az olvasó figyelemre méltatva elolvassa a további sorokat, remélhetően meggyőződik róla, hogy voltak ilyenek is, meg olyanok is. Bizony szomorúan lapozgathatunk az egyházi és állami felügyelet iskolalátogatási jegyzőkönyveiben, amelyek sokszor igénytelen, hanyag munkáról tanúskodnak, de őszinte örömmel nyugtázhajtuk ugyanakkor azt is, hogy nem is kevesen épp az ellenkezőjéről tettek bizonyosságot az iskolai élet folyamatos jobbításán, korszerűsítésén fáradozva, egyleti tevékenységet szervezve, annak munkájában aktív szerepet vállalva, komoly sajtótevékenységet kifejtve, melynek célja mindig az iskola anomáliáinak ostromozása, a tanítás-tanulás korszerűsítésének propagálása volt. A legjobbak a közéletben is szerepet vállaltak, országos szerepet is beleértve. Csakis így lehet teljes a kép, így válik igazán plasztikussá az a sokszínűség és tarkaság, amely a megye tanítóságát éppúgy jellemezte, mint az egyéb foglalkozásúak más-más csoportjait is minden bizonnyal. E tarka sokszínűség megismerésére hívom az olvasót, különösen pedagógus olvasóimat, akik arról győződhetnek meg, hogy a pálya nemcsak ma, hanem mindig is rögös volt.

Társadalmi rang, presztízs, néptanítói szerep Borsod megyében 1868–1918

A kérdés vizsgálatánál először néhány általánosítást fogalmazunk meg: a magyar néptanítók a polgári társadalom „értelmiségi” rétegének alsó perifériáin helyezkedtek el. Ide „helyezte” őket anyagi helyzetük, nagyarányú és sokoldalú függőségük (állami, egyházi, községek adózó lakossága stb.), a kezdetben nem is diplomát, hozzáértést kívánó munkájuk, s az anyagi helyzetből következő kontraszelektációs folyamat eredményeként létrejött minőségi összetételük. Nehezítette helyzetüket szétszórtságuk, társtalanságuk, az egész napos tanítás rendkívüli elfoglaltságából származó elszigeteltségük. Mobilitás csak az egyes iskolákon belül tapasztalható (városi, állami iskolák vonzása), egyéb társadalmi felemelkedésre semmi lehetőség nem adódott. Szellemi agilitás épp ezért csak belső igényből származó, előrejutást egyáltalán nem jelentő motiváció eredményeképp a legjobbakat jellemezte. E tények eleve megszabták a pálya értékét

és társadalmi rangját. Eötvös már 1870-es jelentésében utalt a tanítók műveltebb társas köröktől való elszigeteltségére, alárendelt helyzetére. E kétes „rang” a legtöbb értelmes és más alternatívával is rendelkező férfit eleve elrettentett a pályától, s így – tisztelet a kivételnek – általában kényszerpályán mozgó elemek gyűjtőhelyévé vált a néptanítói státusz. Ezek az okok aztán olyan kontraszelektációs folyamatot indítottak el, amely tovább mélyítette a szakadékot a tanítók és az értelmiség más rétegei között.

Ismét csak Eötvöst kell idéznünk, aki ezt a jelenséget is világosan megfogalmazta. „...szellemileg és egyszersmind anyagilag is tehetséges ifjak nem igen lépnek az anyagilag nem jutalmazó és előmenetelre kilátást nem igen nyújtó tanítói pályára...” – ebből következett a szellemi nivó devalválódása, s így adódhatott, hogy nemcsak önművelésre és továbbképzésre alkalmatlanok, de „...a tanítás helyes módszereit sem ismerik... még azon pozitív ismereteknek sincsenek birtokában, melyeket törvény szerint tanítaniok kellene...” – hangzott el a kemény vád a miniszter szájából. Ha Eötvös így látta a helyzetet, felmerül a kérdés, miért nem kísérelte megteremteni a pálya rangját egy elfogadható életművet biztosító tanítói bér törvénybe iktatásával? Mert a dolgok logikája nem az alacsony kvalifikáltóságú néptanító – alacsony nivójú tanítás – alacsony bér egymásból következő sorrendje, hanem éppen fordítva. Egy pálya presztízsét a béreken keresztül lehet legjobban megalapozni. Nos, ez elmaradt, akkor meg miért a kemény bíráló? Sajnos, ezt az ördögi kört a dualizmusban és később sem tudták megszüntetni. Az egyre újabb törvények is inkább a tanítókkal szembeni követelményeket növelték, semmint anyagi helyzetüket javították. Nem volt tehát mód a pályára jövőök összetételét javítani. Még 1891-ben is ezeket olvashatjuk az egyik borsodi lapban: „...csak azok mennek tanítói pályára, akik hiányos tehetségükkel más pályán boldogulni nem tudnak, vagy legfeljebb néhányan azok közül, akik hivatással és tehetséggel bírnak, de szegény sorsuk miatt másutt gyorsan és olcsón kenyérkereső eszközt nem szerezhetnek...”

Nos, nem csodálkozhatunk tehát, ha Szabolcs Ottó egyik tanulmányában a néptanítók társadalmi beilleszkedésénél azt állapította meg, hogy helyzetük különösen falvakban azért volt elszigetelt, mert a község más értelmiségi foglalkozású rétegei (jegyző, ügyvéd, orvos stb.) vagy esetleg kisebb földbirtokosai nem fogadták be őket, a falu módosabb paraszti rétegeihez viszont ők nem akartak „leereszkedni”.

1. A társadalmi elszigetelődés és kiszolgáltatottság egyik fő oka a *néptanítók szegénysége* volt. Az egyházmegyei jegyzőkönyvek lapozgatása közben újra és újra feltűnnek a tanítói segélykérelmek. A sajtó kifogyhatatlan témája ez: 1885: „...a tanítótól megvárják, hogy hivatalának is megfelelően, tisztességesen is öltözködjék, s családját is úgy tartsa, és jó, ha fizetése összesen véve 500 frtra mehet...” 1887: „...sajátságos az a tapasztalat, hogy éppen városaink és községeink azok, melyek nem sokat látszanak törődni azzal, hogy miből tartja fenn nem ritkán népes családját a tanító...” Bizony szegényes életvitelre telhetett csak a szerény jövedelemből. A sályi tanító 1880-as években egyetlen berendezett szobájának bútorzata a szemtanú szerint: „...Olyan ágyuk volt, mint a miénk. Asztal, karszék, póc a könyveknek, meg egy sifony is vót a szobában. Vót nekik egy festett rózsás ládájuk is...” Ilyen bútorzattal nem igen lehetett reprezentálni még falun sem! Nem véletlen, hogy Kenyeres Károly diósgyőri állami iskolai igazgató 1910-ben (két fizetésrendezés után!) még mindig filléres gondokat takaró társadalmi helyzetet jellemzett: „...attól az embertől vár a társadalom mindent, kinek az anyagiakban még annyi sem adatott meg, hogy valahol álláshoz méltóan jelenjék meg, hacsak hivatalos idején kívül egyéb anyagi hasznot hajtó foglalkozáshoz nem lát...”

Az anyagi „elismerésnek” természetszerű velejárója a motiváció hiánya, a munkakedv csökkenése, a tanítási eredmények gyenge mivolta. Ez a téma is gyakran napirendre került. Ballagi tanfelügyelő 1881-ben első látogatásai után a tanítási eredményeket elemezte. A lehangoló kép okait kutatva írta: „... A tanítás sikerének biztosítására szükséges föltételek teljes hiányában bajos elhatározni, hogy kinek, vagy minek róható fel a gyermekek elmaradottsága... a tanító méltánylandó mentséget talál a ...körülményeiben...” 1882-ben: „...a tanítóink a nép közönye, s saját nyomorúságuk ellen folytatott küzdelemben elfáradnak, és hivatásuk teendőit gépiesen végzik...” 1888-ban teljesen világos összefüggést mutatott ki az anyagi helyzet és a tanítás minősége között: „...Vannak itt-ott jó, de vannak gyenge tanítóink is nagy számmal – írta –, kik silány javadalmazásuk arányában teljesítik kötelességüket, küzdve a megélhetés gondjaival, s annál kevesebbet törődve iskolájukkal...”

Ilyen körülmények között valóban gyakran illúzió feltételezni az önképzés, a minőségi munka belső igényét. Stein Dávid izr. tanító 1891-ben, amikor iskolaszéke önkényesen csökkentette fizetését, a Közigazgatási Bizottsághoz benyújtott panaszában írta: „...350 frt oly csekély összeg, hogy abból műveltebb osztályhoz tartozó ember, mint a milyen a tanító is, meg nem élhet, a kinek tiszteséges lakást kell tartani, s emellett a pedagógia terén történt mozzanatokot is figyelemmel kell kísérnie...” Rosinger Márton tanító 1896-ban a millenniumi ragyogás mögötti szegénységet, kollégái nyomorát ecsetelve azt hangoztatta, hogy „...az ember nem csupán kenyér mellett él... nem nevelhet a szűken fizetett tanító a megkívánt lelkesedéssel...” A sajtóban is sokszor felűnt e gondolat, hogy nem lehet számon kérni a lobogást ott, ahol a lángot sem lehet meggyújtani. A tanító, ha „...magának és családjának élelmet és ruhát akar juttatni és nincs miből: bizony kialszik a lelkesedés lángja, sőt a mindennapi kötelesség ösztönző szava is elvész benne...”

A lelkiismeretlenül végzett munkára tulajdonképp sohasincs mentség, mégis talán másként láthatja az ember a tanítók kevésbé kiváló, esetleg fásult, érdektelen munkáját, ha a valós helyzet ismeretéből indul ki. S nem véletlen, hogy a század végétől, miután nyilvánvalóvá vált, hogy a népiskolák egyszerű közkatonáit sohasem fogják kellően bérezni, a társadalom a „hivatás” gondolatának egyre szélesebb körű hangoztatásával nyugtatgatta lelkiismeretét. Egyre több újságcikkben fordult elő e szó s a gondolat, hogy aki ezt a szép pályát választotta, nem pénzért teszi, hanem szolgálatot vállal, mely természetes lemondással, s az anyagi javakból való kisebb részesedéssel jár. S a millenniumi lázban élő, a magyarosítást hivatalos állami politikává tevő Magyarország, mely céljainak megvalósításában nagy szerepet szánt a tanítósnak, el is fogadta ezt az érvelést. „...nincs pálya, mely szebb célokért küzd, de a legtövisesebb is – olvasható 1896-ban. – Itt nem lehet anyagi szenvedély, csak hivatástudat...” Milyen kár, hogy ez voltaképp hamis és nem eléggé indokolt gondolat – bár más célmegjelöléssel – végigvonult a magyar oktatás történetén, mélyen beágyazódott a köztudatba, s így e pálya valójában ma is elsősorban hivatás maradt!

2. A tanítósnak tekintélyét, rangját nem csupán a falusi paraszti életmód szintjére szorító anyagi körülményei szabták meg, hanem a *népoktatás struktúrájában elfoglalt helye és az ott kiszolgáltató szerepe* is. Az egyházi és állami oktatási hierarchia legalsó fokán található tanítónak annyian parancsoltak, annyi helyről kapott utasítást, mint talán egyetlen köztisztviselő sem ebben az országban. S a baj nem is ebben rejtett elsősorban, hanem a felettesek nagy tömegének hozzá nem értésében, laicitásában. Az iskolaszék feje, a mindenkori pap gondolkodásmódjától függött a tanító elfogadható, esetleg megbecsült helyzete vagy tűrhetetlen körülményei. A hozzá nem értő iskolaszéki tagok által-

ban hetente meglátogatták az iskolát, értékelték, utasításokat adtak. Nem csoda pl., hogy az öntudatos tanítók tiltakoztak ellene. Fogarassy Jenő ároktői ref. tanító így fogalmazott: „...Tanítás, neveléshez nem értők, írni, olvasni nem tudók bírálói a tanítás munkájának...” „...De vajjon mi a tanító a papnak?” – tette fel a kérdést egy másik ismeretlen néptanító 1896-ban. „...A felekezeti iskolák mindenhatója a pap, a tanító csak egy napszámos, kinek nincs szava, nincs gondolkodása...” „...A falusi iskolaszék feje a pap, míg a tanító csak olyan szolga mint a sekrestyés vagy a harangozó... a pap csak addig pap, ameddig a reverendája ér, a tanító nem a papok oktalán eszköze...” – vélte az ismeretlen cikkíró. Bár a vélemény nyilvánvalóan erősen sarkított, az általánosan elfogadott tény, hogy a községi felekezetek feje nagy beleszólási joggal rendelkezett az iskola életébe.

Éles összetűzést eredményezett pl. az ún. körlátogatói rendszer is. Ez azt jelentette, hogy megbízott lelkészek ellenőrizték egy-egy kijelölt körzetben a tanítók szakmai tevékenységét. Az ilyen látogatások általában a félévi és év végi vizsgákon zajlottak le, s a lelkészek vizsgáztattak. Erről írta Nagy Sándor sajkázai tanító 1880-ban: „...nincs borzasztóbb annál, mint amikor egy fiatal pap, aki tanító soha sem volt, aki csak hallásból tudja mi fán terem e gyermektanítás – felruházva a körlátogatói címmel, merev tekintélyt erőszakolva magának – az iskolába lép be. Szinte élvezetet talál a 6–7 éves gyermekek remegtetésében, nem gondol arra, hogy ő a papi vizsgán... a gyermekeknél is jobban remegett...”

Az egyház, a papság az 1868-as 38. törvény megjelenése utáni időszakban még tulajdonképp jogosnak érezhette a tanítók szakmai ellenőrzését, hiszen a tanítói-papi hivatás sokáig egybefonódott. Az idő haladtával s az állami törvényekben előírt tanítói oklevelek megszerzésével, a kettős (pap-tanító) állások szétválasztásával a két foglalkozás fokozatosan kettévált és távolodott. A papok nem követhették az iskolai oktatásban bekövetkezett modernizációs pedagógiai folyamatot, egyre inkább kidomborodott metódikai, didaktikai képzetlenségük. Ilyen arányban és mértékben nőtt a szakadék a nevelés-oktatás munkáját végző tanítóság és az őket szakmailag ellenőrző egyházi hatóságok között. Ez a tény fokozódó konfliktusok forrása lett, és a felekezeti tanítóság számára egyre elviselhetlenebb nyűgöt jelentett.

Hasonló problémát vetett fel a különböző iskolatanácsok tevékenysége is. Bár ezek kinyilvánított célja nem a tanítói munka szakmai ellenőrzése volt, hanem a tárgyi feltételek biztosításának elősegítése, mégis felmerült a kérdés, hogy pl. az 1907-ben létrejött Tanügyi Állandó Bizottság, melynek egyik fő célja a magyarosítás hatékonyságának ellenőrzése volt, hogyan győződhetett meg annak eredményességéről? Csakis úgy, ha a tanórákat látogatták tagjai, és ott kérdéseket tettek fel. Ez pedig nem más, mint a tanító szakmai ellenőrzése hozzá nem értő emberek által, még akkor is, ha a főispán tette ezt a tanfelügyelő kíséretében.

Utoljára maradt a megyei tanfelügyeleti ellenőrzés, az egyetlen szakmai szempontból nem kifogásolható ellenőrzési forma. A gyakorlat azonban azt bizonyította, hogy ezek a látogatások nem lehettek mélyrehatóak, sokszor és elsősorban a külső, tárgyi feltételek kötötték le a felügyelet figyelmét, és csak csekély mértékben irányultak a tanítás-nevelés szakmai tevékenységére. Ez a sokoldalú ellenőrzési gyakorlat nem a szakmai munka elősegítését jelentette, hanem a tanítóság kiszolgáltatottságának érzését növelte.

3. A tanítóság társadalmi agilitását, szélesebb körű kapcsolatteremtését nagy mértékben gátolta a *népiskolai tanításból származó rendkívüli lekötöttség is.*

a) A tanítási tevékenység korszakunkban délelőtt–délután folyt. Elegendő áttekin-tenünk egy ún. „tanórarendet”, azonnal kitűnik, hogy a népiskolai lekööttség egytanítós elemikben (zömmel ilyenek voltak), heti 30 megtartott órát jelentett. A többtanítós iskolákban ez a szám heti 26–28 órát tett ki. A tanítás általában de. 8–11 és du. 14–16 óráig tartott. Ehhez kell számítanunk az ismétlő iskolák heti 5 óráját, amelyet általában szerda és szombat délután, vagy vasárnap délelőtt tartottak. E hatalmas mennyiségű óraszám, annak délelőtt–délutánra való szétszórása a hét minden napja teljes lekötését eredményezte. Az osztatlan iskolákban a 35 közvetlenül megtartott óra mellé 1–6 összevont osztály esetében még heti 100 órányi csendes foglalkozást kellett tervezni, szervezni és lebonyolítani. Ez azonban már meghaladta egyetlen ember lehetőségeit, ezért nagyobb gyermekek segítségét (vezértanítványok) vagy segédtanítókat is igénybe kellett venni. A két tanítás közötti időszak távolabbi helységek felkeresésére túlságosan rövid volt, legfeljebb helyi ügyeket lehetett intézni. A tanítás, az órákra való felkészülés tehát, ha becsülettel végezték, túllépte a heti 48 órás munkaidőt.

b) Csaknem minden községben a tanító látta el a kántori teendőket is. Az időközben adódó elfoglaltság (temetés stb.) vagy a déli szünetre esett, vagy a tanítás szüneteltetését jelentette, ha nem volt segédtanító. Az elmaradt órákat valahogyan pótolni kellett, ez újabb munkával járt. A vasárnapi misék, istentiszteletek pedig a heti pihenőnap betáblázását jelentették.

c) Más jellegű népművelési teendők is jócskán akadtak. „A tanító ma nemcsak iskolamester – írta Szabó Endre néptanító –, hanem felnőtteket kell oktatni, olvasóköroket, népkönyvtárakat létesíteni, ifjúsági egyesületeket létrehozni, méhészkedésre, kertészkedésre tanítani a népet...”

d) Nem hanyagolhatták el a továbbképzést sem. A törvény számos új tantárgy tanítását írta elő, ezek módszertanát tanfolyamokon kellett elsajátítani. Sokan tanképesítő vizsgákra jártak, magánúton végezték a képzőt. Működtek az egyházi, majd 1890-től az általános tanítóegyletek, azok körei. Itt mintatanításokat tartottak, előadásokat, pályázatokot írtak, hozzászólásra készültek fel. Ha pedig valamelyikük egyleti elnökségi vagy vezetőségi megbízatást nyert, úgy az egyleti ügyek intézése, ülések szervezése, lebonyolítása is feladatuk volt.

e) Létfenntartásuk érdekében sokat lóttak-futottak saját gazdaságukban. A tanító „...megy rétre, mezőre, lát mellékkereset után, mert családjának nyomora közelebb fekszik szívéhez, mint a népnevelés...” olvasható az egyik cikkben. Ha pedig a járandóságot is be kellett szedniük; veszekedni, pörölni a szűkmarkú szülőkkel, akik még náluk is szegényebbek voltak, szintén az ő tisztük volt.

f) A másodállások kora sem a mai időkre tehető. A Borsod megyei Tanügy című egyleti lapban 1910. december 1-jén hosszú cikk jelent meg Tanárok, tanítók címmel: „...A hús és a kenyér, s általában az élelmi cikkek, valamint a ruházat és lakás akkora igényeket támasztanak, hogy a rendelkezésre álló jövedelemforrás azt a legnagyobb takarékoság mellett sem képes fedezni...” „Így nem is sok idő múlva bekövetkezik az, hogy a tanárok, tanítók seregesen foglalják el a vállalatok, szövetkezetek, pénzüintézetek irodáit, hogy szabad idejükben megkeressék azt, amire a mai nehéz megélhetési viszonyok között, szerény anyagi javadalmazásuk mellett még szükségük van... – olvashatjuk a cikkben –. ...Ez a kényszerűségből vállalt foglalkozás pedig elvonja őket a társadalom által teremtett kulturális intézmények szolgálatától... Az a tanár vagy tanító, aki szabadidejét a bíróban kénytelen eltölteni, csak fél ember lehet az iskolában...”

Mindezek ismeretében kérdezhetjük: mikor és hogyan maradt ideje a néptanítónak, hogy társas kapcsolatokat keressen, falujából kitekintve utazzon, avagy szellemi, kulturális igényeit kielégítse?

4. A néptanítók elszigeteltségét fokozta a megye községeinek és iskoláinak szét-szórtsága, partikuláris volta is. Eleendő egy pillantást vetni Borsod megye térképére, azonnal feltűnik aprófalvas rendszere. A kis községek döntően egytanítós, osztatlan népiskolákat jelentettek. A közlekedés nehézségeit, a földrajzi elszigeteltséget tovább tetézte a vallási elkülönülés is. Egy községen belül a különböző felekezetek iskoláiban sokszor merőben eltérő tárgyi és személyi feltételek mellett tanultak a gyermekek; más tantervek, más tankönyvek, más módszerek növelték az amúgy nem túlságosan nagy távolságot ugyanazon falvak más felekezettű tanítói között. Ugyanannak a községnek tanítói más tanítóegyletbe jártak, az összejövetelek más időpontban zajlottak, s a gyűléseken merőben más problémák vetődtek fel. Úgy tűnik, több volt a szétválasztó elem, mint a kohéziós erő.

Utalnunk kell a megyei közlekedés elmaradottságára, az információs lehetőségek szegényes voltára is. Ez a helyzet némileg csak akkor változott, amikor 1890-ben megalakult az általános tanítóegylet, ahol végre megszűnt a felekezeti szétosztottság. A BÁTÉ (Borsod megyei Általános Tanítóegylet) tevékenysége nagyon sokat jelentett a falak ledöntése útján. Az évi közgyűléseken végre egyenlőnek érezhette magát a kis falvak szegény tanítója és a nagy hírű iskolák jól fizetett „tanító ura”. Ezeken az összejöveteleken minden tanító közös problémáin vitáztak, a bajok javítására határozatokat hoztak, az itt létrejött személyes ismeretségek, kapcsolatok a század első évtizedeiben lassan oldották a megye tanítóságának széttagoltságát, egyedüllétét.

5. A társadalmi helyzethez hozzátartozik a *társadalmi és szakmai megítélés, minősítés köre is*. Az iskola eredményességét még ma sem tudjuk tudományos pontossággal mérni. Akkoriban pedig elsősorban szubjektív benyomások, sokszor külső látszat (vizsgák) alapján ítélték. Az iskolai munka hatékonyságát szokás volt az analfabéták számával is mérni. Igaz ugyan, hogy az írástudatlanok száma nemcsak az iskolai munka színvonalának következménye volt csupán, hanem a tankötelezettség teljesítése fokának is, mégis bizonyos támpontul szolgál arra nézve, hogyan teljesítette Borsod megye népiskolai hálózata az elemi oktatás legalapvetőbb célját: az írástudatlanság felszámolását.

A statisztikai eredmények impozánsak:

Év	Megye lakóinak száma	Az írástudatlanok száma	%
1870	195 073	97 800	50
1890	216 744	52 301	24
1900	255 199	39 450	15
1910	287 404	28 000	9,8

Az eredmények fordítva arányosak a tankötelezettségi törvény javulásával. Ez a tisztán számszerű vizsgálat azonban nem problémamentes. Az egyik legfontosabb kérdés, kit tekintünk analfabétának. A válasz látszólag világos: írástudatlan az, aki nem sajátította el az írás-olvasás alapismereteit. Csakhogy a század végén a tanfelügyelői jelentésekben többször különbséget tettek még a csak írni és a csak olvasni tudó gyermekek között. Az pedig ma már nem dönthető el, hogy a fenti statisztikában kiket szerepeltettek.

Az 1876/77. évi tanfelügyelői jelentésben pl. az olvasható, hogy az iskolából kikerült gyermekek közül (sajnos az összes kikerültek száma sem állapítható meg) 1660 tudott írni, olvasni, 90 fő csak írni. A következő év statisztikája szerint az iskolából kikerülők közül 3554 tudott írni-olvasni, de 234-en nem tanultak meg írni, csak olvasni, – jelentette Szabó Károly. 1879-ben ugyanezeket írta: „...különösen megvizsgáltam azon tanulókat, ki az évben már kikerültek az iskolából, és sajnálattal kell jelentenem, hogy a gyermekek még a legszükségesebb tantárgyak, mint az írás, olvasás és számolásban is oly gyengék, hogy e tekintetben a második évfolyamon járó gyermekektől is többet lehet követelni.” Ilyen jellegű megkülönböztetést 1885-ben tett utoljára Ballagi Károly. Akkor Borsodban 8446 gyermek lépett ki a népiskolából (az nem tűnik ki, hogy ez a 6. vagy a 4. osztály elvégzését jelentette-e), ezek 83%-a (7045) megtanult írni, olvasni, 1401 tanuló viszont csak olvasni tudott.

Ha ilyen differenciáltan vizsgáljuk az írástudatlanság kérdését, akkor a statisztikai adatok mögött még sokkal több írástudatlant kell feltételeznünk. A hiányosság okát egyrészt a tankötelezettség nem teljes mértékében, az elemi iskolák csupán néhány osztályát és nem az egész kurzust (1–6. osztály) elvégző tanulók nagy számában, s az oktatás színvonalának nem kellő fokában látjuk. A népiskola alsó osztályainak elvégzése tehát nem jelentette egyértelműen az írás, olvasás készségének, képességének elsajátítását. Pedig a népiskolában az írás-olvasás megtanulása olyan alapvető feladat volt, mely lehetővé tette volna egy általános, a kor szükségleteinek megfelelő műveltségi szint elsajátítását. Ennek érdekében az írás, olvasás, számolás alapvető tárgyai mellé később egyéb közismereti tárgyak ismeretanyagának oktatását is felvették a népiskola céljai közé. Új, a modern tudomány struktúráját követő, jól elkülönülő tantárgyak jelentek meg: történelem, földrajz, természetrajz-tan és (1884-től) egészségtan. Kötelezően előírták az ének, rajz, tornászat, kézimunka készségi tárgyakat és a gyakorlati oktatást is. Az új tantárgyak külön tanítása kezdetben nem volt népszerű a tanítók között, akik megszokták, hogy egyetlen olvasókönyv olvasmányai alapján tanítottak komplex, de egyúttal kusza ismerethalmazt.

Polányi tanfelügyelő erősen elmarasztalta a ref. iskolákat a természettudományos tárgyak elhanyagolásáért, ez akkor, a törvény megjelenése után három évvel még nem is volt csodálható. Annál érthetlenebb, hogy később is bőven találkozunk a tanfelügyelet elégedetlenkedő elmarasztalásával. Ballagi, 1881: „A tanítás eredménye a körülményeknek megfelelőleg a legszerényebb várakozást sem elégíti ki. A gyermekek ritka helyen képesek kielégítő gyakorlottságot felmutatni az olvasásban, írásban, még kevesebbet a számolásban. Egyéb ismeretekről pedig szó sem lehet...” 1885-ben a tanfelügyelő jelentésében ismét említette a beszéd- és értelemgyakorlatok, testgyakorlat, női kézimunka és háziipar tantárgyak elhanyagoltságát. Hídvégi Benő tanfelügyelő 1890-es nyomtatott beszámolójában részletesen foglalkozott az egyes tantárgyak helyzetével. Szerinte a törvény megjelenése után húsz évvel csak a hittan, írás, olvasás és számtan tárgyakat tanították minden iskolában, véleménye szerint mindössze 10%-os eredményességgel. Ez utóbbi megállapítást azért kételkedve kell fogadnunk. Különösen elhanyagolt tantárgyak voltak az általános/egyetemes történelem, női kézimunka, testgyakorlat, természettan, általános földrajz, amelyeket a népiskolák 30%-ában sem tanították. Az ének és rajz tárgyakat a tanfelügyelő meg sem említette, pedig az 1877-es állami tantervben mindkettő oktatását szigorúan előírták.

A tantervek ilyen mértékű semmibe vételére nem meglepő a néptanításág képzettsége, anyagi állapota sem! Nyilvánvalóan vezetési hiányosságok is befolyásolhatták a népiskolai oktatás tartalmának ily mértékű egyoldalúságát. Utalnunk kell itt az egyházi

tantervek zavaraira, a nyilvánvaló tankönyvi hiányosságokra is. Fel kell hívnunk a figyelmet arra a tényezőre is, amelyet a mezőkövesdi képviselő-testület fogalmazott meg a hiányzásokkal kapcsolatban. Véleményük szerint a tanítók állandóan új anyagot tanítanak, s nem veszik figyelembe a hiányzókat, akik nem tudnak felzárkózni, lemaradnak.

1906-ban, amikor a tanfelügyeleti tevékenységet újra szabályozták, a felügyeletnek elsősorban az iskolák szellemi életét kellett vizsgálniok. Hídvégi április havi jelentése tartalmazott egy ilyen jellegű összefoglalást: „...Az iskola szellemi színvonala, sajnos semmi emelkedést nem mutat. Új tantervet adott ki az állam, s utána a felekezetek. A tanítási módszerek javításán szüntelenül fáradoznak a hivatottak. A tankönyvírás terén szinte túltengő versengés támadt. De mindezeknek csak itt-ott látszik hatásuk az iskolákban s azok falain belül. Ott még makacsul tartja magát a régi, maradi szellem; gépies, élettelen napszámos munkát találunk ott, hol lelkes, buzgó nemzetjavító működésre volna szükség. Egyes kötelességtudó, képzett jeles tanító mellett kiáltóbb az ellentét, ami az iskolák többségében található. Számos iskolában rendszert képez az, hogy két álló esztendeig rágódik a gyermek az ábécén, s három-négy évi iskolázás után gépiesen alig tanulnak meg olvasni. Ilyen alapvetés után természetesen a további haladásban nincsen köszönet. A mindennapi életben annyira nélkülözhetetlen tizedes törtekkel való számolás, az anyanyelv öntudatos használata, a magyar alkotmány, és a polgári jogok és kötelességek ismerete, s általában minden tantárgynál az értelemfejlesztés annyira gyenge lábón áll, hogy az ilyen iskolából kikerülő nemzedék nem fogja helyét megállhatni az életküzdelemben. Ennek az elszomorító eredménytelenségnek okai között felemlíthető ugyan a tanítói fizetések csekély volta, néhol az iskolák túltömöttsége, a tanulók ruhátlansága, az iskolai mulasztások nagy száma, de mindezeket az akadályokat, mint számos örvendetes példa bizonyítja, legyőzheti a tanító buzgósága és tudása. Ahol azonban ez hiányzik, ott a helyi felügyelet és ellenőrzés szigorításán kívül az állami felügyelet hatályosabbá tételével kellene segíteni. Az államsegélyezést minden esetre célszerű lenne a sikeres tanítástól tenni függővé.”

Nem tűnik szívderítőnek a kép még a 20. század első évtizedében sem. Most látszik meg igazán a magyar népoktatás iránt tanúsított állami szűkkeblűség következménye, az elfásult, minőségileg gyenge szinten álló tanítóság „érdektelensége” saját munkájával szemben! Sőt, az újonnan kikerülő tanító nemzedékkel is voltak problémák; bizonyítja ezt egy 1908-as újabb tanfelügyelői jelentés. Hídvégi több pályakezdőt látogatott: „...a tanítóképezdék nem olyan készen bocsátják ki a fiatal tanítókat, hogy további vezetés és útmutatás nélkül is meg tudják találni a helyes utat. A legjobb nemzedék, ezért nem is az ifjabb nemzedék, hanem az idősebbek között található... A tanítás színvonala nem emelkedett oly mértékben, ahogy a fizetés rendezés után várni lehetett volna...” A jelentések szerint nagyon sok a közepes, és annál alacsonyabb szintűnek ítélt iskola.

Nagyon nehéz megállapítani tehát, hogy mennyi felelősség terhelte a tanítókat, s mennyi volt abból másra hárítható, esetleg objektív kiváltó oka az eredménytelenségeknek. Az viszont kétségtelen, hogy a hanyagságért elmarasztalt, megrótt tanító, akinek munkáját esetleg még saját községének lakosai is tapasztalhatták, nem emelte az amúgy is alacsony társadalmi presztízst. A megyei tanfelügyelői jelentésekben az általánosításokon túl, bőven találunk hanyagságért megrótt nevelőket, az egyházmegyei-kerületi jegyzőkönyvekben is szemünkbe tűnnek az elmarasztaltak nevei. Lássunk néhány megrovást: „...a keresztesi járásban nem kielégítő a harsányi, sályi, andornaki, noszvaji iskola – olvashatjuk az Alsóborsodi ref. Egyházkerület 1869-es közgyűlési jegyzőkönyvében – ... Ezen utóbbiak ... a megrovás különböző mértéke szerint lesznek

megintendők... Szalontán Tóth Dezső, Diósgyőrben mindkét iskola vezetője s az aranyosi tanító s általában a dicséretes oktatóktól távol állók esperesi tollból figyelmeztetendők azon eshetőségre, hogy a közoktatási miniszter által buzgón felkarolt nevelésügyi vezetésére utalandó bizottságok mérlegén súlytalanoknak és elvetendőeknek találtván, könnyen kiejthetik kezökből az ártatlan család siralmas veszteségére a tápláló kenyeret...” – fejeződik be a figyelmeztetés. Részlet a református egyházkerület 1872-i jegyzőkönyvéből: „...tanítóink egy része hanyag, s képtelen a tanításra, s emiatt gyakran keserű szemrehányásokat kell szenvedniünk a magas kormánytól s az iskolai felügyelő uraktól...” Elhatározták, hogy a továbbiakban az évi közgyűléseken értékelni fogják az egyházmegyéék népiskoláinak munkáját. Az értékelés kitűnő, dicséretes, kielégítő és gyenge osztályzatokkal történt. A későbbi jegyzőkönyvek értékelési aránya azt mutatja, hogy az iskolák zömét a középső két osztályzattal minősítették, gyenge értékelést csak elenyésző hányad kapott.

A tanfelügyelői jelentésekben kevés elítélést találunk, de azért lássunk néhány példát! „...Ládbesenyőn a gyermekek... még a betűket is alig ismerik, annál kevésbé tudnak olvasni... Az iskola rosszaságának legnagyobb részben a tanító képzetlensége és hanyagsága az oka...” Szabó, 1878. Emődön az ev. iskolában a superintendentia „...tanterve nem vitetik keresztül...” Szabó, 1879. Hejőszalontán a református tanító a szomszédos Szakáld pusztára járt magánórákat adni „...és ezáltal saját tanítványait elhanyagolja...” Szabó, 1880. „Tiszakürt Borsod megye egyik legrosszabb iskolája, írni, olvasni, számolni sem tudnak a gyermekek, mert a község és a tanító között nagy ellentét van...” Ballagi, 1880. „...A szirmabesenyői Mihály Bertalan kat. tanítót elbocsátották, mert oklevéllel nem bír, rendetlen életet folytatván az iskolát elhanyagolta...” Ballagi, 1882. „...Damakon Szécsényi István tanító egyedül lévén, a gyermekek teljesen elvadultan, tudatlanul kerülnek ki a kezei alól. Ez iskolában oly mérvű elhanyagoltságban találtam a tanítás ügyét – írta Ballagi 1884-ben –, hogy sürgős intézkedésre van szükség, ha a különben jóindulatú népet meg akarjuk menteni a végelszűnyedéstől...” „...Edelényben Fridrich Antal tanító az alsóban 3 év alatt sem tanította meg az ÁBC-t...” Ballagi, 1884. „...A tanítás eredménye általában megfelel a méltányos várakozásnak... viszont gyenge a pogai állami, a mezőnyárádi, cserépváraljai és cserépfalvai rk. iskola...” Hídvégi, 1901. „...A tanítás megfelelő, kivéve a sályi református iskolát, melyben a tanítás eredménytelensége botrányosan szembeszökő. Az elemi iskolát végzett 12 hatodik osztályos tanuló a számolásból csak összeadást és kivonást tanult, a magyar nyelvtannak hírét sem hallották...” Hídvégi, 1903. Sajópálfalán a görög katolikus iskolában a tantárgyakat magyarul tanulják ugyan, de „...oly gyenge a tanítás, hogy az eredmény a legcsekélyebb várakozást sem elégíti ki...” Hídvégi, 1907. „...Tanítási eredmény átlag közepes, a kisebb rész emelkedik felül a középszerűségen, némelyek pedig azon is alul maradnak (Bánfalva, Bóta, Sáta [kántortanító], Mezőnyék [ref. izr.], Hejőcsaba [ref. izr.]...)” Hídvégi, 1911.

E példák mutatják a tanítói hanyagság valós tényét. De a megróttak száma – úgy véljük – nem több, mint bármely pályán hanyagul működők aránya még ott is, hol összehasonlíthatatlanul jobb anyagi és tárgyi feltételek között, nagyobb megbecsülés mellett dolgoztak.

Bőven találunk ellenpólust is. Az iratok lapozgatása közben gyakran feltűnnek nevek, akikről mindig csak a megbecsülés hangján emlékeztek meg. Hamarosan kirajzolódnak Borsod népiskoláinak nagy egyéniségei, akik gyakorlati és elméleti munkásságukkal példát mutattak a megyében, sőt jó néhányuk még országos hírnévre is tett szert. Óhatatlanul felmerül a kérdés, vajon ma Ároktőn, Sajókázán, Ózdon, Diós-

győrött, Miskolcon a jelenleg tanítók közül hányan tudnak arról, hogy mai iskolájuk falai között valamikor megszerezte ismert néptanítók működtek. Ózd híres igazgató-tanítója *Kablay István* volt. Valóságos pedagógiai műhelyt kovácsolt az egykor kicsiny társulati, majd később községi iskolában a múlt század utolsó évtizedeiben s századunk elején. A tantestület tagjai saját maguk által készített és kipróbált tanmenetek, tantervek alapján igyekeztek kielégíteni a közeli gyár átlagostól elűtő igényeit, különleges rajz, szakrajz oktatását vezették be. Kablay nagy súlyt helyezett a szülőkkal való kapcsolat építésére. „Értesítő könyvecskét” vezettek be a gyors érintkezés érdekében. Nagy szerepet vállalt a megyei tanítóegylet szervezésében, vezetésében, elnöke volt az ózdi járáskörnek. Iskolájában gyakran megfordultak járása, de a megye tanítói is, hogy tapasztalatokat szerezzenek az itt folyó munkáról. Ennek érdekében gyakran tartottak is bemutató tanításokat, előadásokat. Olyan korszerű pedagógiai eljárásokkal találkozhattak ott az érdeklődők, melyeket jól gyümölcsöztethettek saját iskoláikban is. 1882–1916 között vezette intézményét, általános elismerést szerezve nevének, iskolájának.

Diósgyőr vasgyári iskolájában tanított, majd igazgatóként működött *Laub Sándor*. Munkásságát magas fokú nevelőmunka, pedagógiai fogékonyság, közéleti tevékenység jellemezték. Országos hírű intézményt faragott iskolájából. Ő is a gyári igények kielégítésén fáradozott a különleges rajzoktatás megteremtésével. A millenniumi kiállításon Budapesten a gyár nagy hírű termékei mellett a gyermekek rajzai is nagy feltűnést keltenek. Maga tervezte mintakönyvecskéit, melynek segítségével a megye rajzoktatását úttörő módon fejlesztette. Korszerű pedagógiai elveit és annak gyakorlati megvalósítását az általa szerkesztett vasgyári évkönyvekben ismertette. 1892-ben speciális ipariskola felállítására tett javaslatot, mellyel a minisztérium is foglalkozott. Tagja, rövid időre elnöke volt a megyei egyletnek, 1894-ben Abaúj-Torna megye segédtanfelügyelőjének hívták meg. Borsod megyét nagy veszteség érte távozásával.

Wolfgang Lajos 1868-ban jött Miskolcra evangélikus tanítónak. Elsősorban az ének tanításának volt szakértője. Zenei hajlamát zeneművek szerzésével bizonyította. Előbb a Hegyaljai Evangélikus Tanítóegylet titkáraként működött, majd tevékeny szervezője lett a megyei általános egyletnek, tagja volt a Magyarországi Tanítók Országos Bizottságának. Kiemelkedő gondolata volt a megyei tanszermúzeum felállításának javaslata. Közéleti érdeklődését városi törvényhatósági tagsága bizonyítja. Tulajdonképpen őt tekinthetjük a Borsodmegyei Általános Tanító Egylet (továbbiakban BÁTE) szülőatyjának, hiszen 1890 februárjában ő javasolta megalakítását, készítette el az alapszabály tervezetét, vállalta el az ideiglenes elnökséget, s a minisztériumi jóváhagyás után alelnökké választották. 1897-ben bekövetkezett haláláig a városi és megyei tanítóság megbecsült, elismert szellemi vezére volt.

De lehetett falun is kiváló munkát végezni: *Fogarassy Jenő* ároktői ref. tanítót tisztelte egész Borsod. Korán felismerte, hogy az oktatás színvonalát korszerű szemlélettel lehet emelni. E munkásságáról inkább idézzük a tanfelügyelőt: „...elmondhatom, hogy az ároktői református népiskola nemcsak Borsod megye legkitűnőbb intézete, hanem hazánk jeles népiskolái közt is az első helyet foglalja el. Fogarassy Jenő tanító, ki szakképzettsége mellett páratlan szorgalomról tett tanúságot, az iskolának egy kis könyvtárat szerzett, és az egyes tárgyakat oly kitűnő eredménnyel tanítja, hogy a növendékek minden feladott kérdésre a legpontosabban, legszabatosabban felelnek. Az intézet nagyobb részt saját készítményű taneszközökkel felszerelte. A gyermekekkel való bánásmódja és tanítási modorával az iskolát annyira megszerettette a növendékekkel, hogy mulasztás ezen iskolánál alig történik...” Szabó javaslatára őt aranyat kapott, melyet Vay Béla főispán adott át, s a tényről a sajtóban is ismertették. Azt, hogy ez nem egy-

szeri eset volt, bizonyítja, hogy Hídvégi többször kiemelte az ároktői iskolát 1904-ben: „...jók Mezőcsáth, Ároktő. E két utóbbinak felsőbb osztályai a tankerület legjobb iskolái közé sorolhatók. Az ároktői református iskolában a magyar történelemből olyan jeles eredményt találtam, hogy az osztály tanítóját, Fogarassy Jenőt a közművelődési egylet jutalomdíjával kitüntetendőnek javasoltam...” majd 1908-ban ismét. Pedig ekkor már ugyancsak idős volt az 1873 óta működő Fogarassy! S a kiváló tanítás mellett még mennyi más tevékenység! Csak utalni lehet elméleti, pedagógiai cikkeire, melyek az énektanítás módszertanától a tantervrevízióig széles skálán mozogtak. Számos pályamunkát nyert (1895-ben pl. 60 forintot!). Gyakorlati tevékenysége az Alsóborsodi Református Tanítóegylet felé fordult, melynek hosszú ideig elnöke majd jegyzője volt. Megírta az egylet 25 éves történetét. Később fontos szerepet játszott a BÁTE-ben, melynek évkönyveiben számos cikkét találhatjuk. Wolfgang Lajoshoz hasonlóan nagy tekintélyt vívott ki pályatársai között.

Nagy Sándor sajkókezai tanító is szellemileg érzékeny, agitatív egyéniség volt. Cikkeiben fáradhatatlanul harcolt az újért, a tanítói pálya elismeréséért, tisztességéért. Korán felismerte az egyházi tanítók kiszolgáltatottságát, s bár maga is az volt, bátran támadta az egyház maradi, laikus lelkészi ellenőrzési rendszerét, küzdött a tanítói részvételért az egyházi tanügyi hatóságokban. Többször kritizálta kollégáit is, ezért cikkei után gyakran lángolt fel vita, általában izgága természetű, összeférhetetlen tanítónak tartották sokan. Való igaz, többször fogalmazott túl keményen, ez azonban inkább meg gondolatlanság volt, mint rosszindulat. Sokszor emelte fel szavát a torna elterjesztéséért, felismerve, hogy a testi nevelés éppoly fontos, mint a szellemi erők fejlesztése. Tagja, majd elnöke lett egyházmegyei tanítóegyletének, melytől egy vitatható pályamunka körül kialakult félreértés miatt megfosztották. Ekkor (1874), a megyében először – vetette fel a felekezetek feletti általános tanítóegylet létrehozásának gondolatát. Rendkívül előremutató javaslatának megvalósítására azonban még 16 évet kellett várni. A BÁTE megalakulásakor azonnal bekapcsolódott annak munkájába, a Szendrői járáskör elnöke lett, gyakorlati, elméleti tevékenységével emelte a járáskör pedagógiai munkájának színvonalát.

Mészáros Bálint sajkócegei tanító az iskolai kertek művelésében, a gyakorlati oktatás nevelési lehetőségeinek keresésében és kiaknázásában járt elől megyénkben, s tett országos elismertségre szert.

Bár – mint láttuk – a vidéki tanítóság is kivette részét Borsod népiskolái pedagógiai, elméleti és gyakorlati szintű továbbfejlesztéséből, mégis főleg a századforduló táján Miskolc városa lett az a szellemi központ, ahol a legszínvonalasabb munkát végző tanítók éltek, dolgoztak, és iskoláikon túlmutató, megyei, sőt országos jelentőségű pedagógiai tevékenységüket kifejtették. Ez természetes és törvényszerű volt. A város iskolái – különösen az állami iskolák megépítésével – a legkorszerűbbek voltak, a tanítók száma jóval meghaladta a százat (Diósgyőrrel együtt); a sajtó szívesen adott teret a pedagógiai jellegű tanulmányoknak, itt működött a BÁTE elnöksége, az évi közgyűlések legtöbbször Miskolcon tartották, innen lehetett a legközvetlenebb kapcsolatokat teremteni a budapesti tanítómozgalom vezetőivel. 1880-ban létrejött a Miskolci Tanügyi Kör, mely a város tanítóit, tanárait fogta össze, ezzel a tanítók a középiskolai horizontra is kitekinthettek, s olyan nagy hírű tanárokkal dolgozhattak együtt mint dr. Kovács Gábor, Tóth Pál stb.

1898-tól kezdte működését a miskolci elemi iskolai tanítók otthona és segélyegylete, mely a város tanítóságát elsősorban kulturális téren szervezte. Mindezek azt eredményezték, hogy a város tanítói lettek a megye szellemi irányítói, szervezetségük a

legmagasabb fokot érte el, elméleti és gyakorlati példájuk termékenyítette meg Borsod népiskoláinak pedagógiai közgondolkodását, módszertanának fejlődését a tanítás egész területén.

Tulajdonképpen a régi nemzedékhez tartoztak még *Goldberger Simon* és *Schönbrunn Márk* miskolci izraelita tanítók is. Goldberger nevével 1883-ban találkozhatunk először, amikor egy tanfelügyelői látogatás után a Közigazgatási Bizottság figyelmét felhívták munkásságára. Fontos szerepet játszott a megyei tanítóegyleti mozgalomban. A BÁTE alakulásakor főjegyzővé választották, sok elméleti pedagógiai cikket írt, melyeket a városi sajtóban szívesen közöltek. Rendszeres előadója volt a megyei tanítói közgyűlésnek. Alapításától dolgozott a Tanügyi Körben és az Izraeliták Északkeleti Fiókkörében. Schönbrunn Márk 1880-tól rendszeresen publikált. Cikkeiben elmélyülten foglalkozott a nevelés és oktatás (vizsgák, érzelem nevelése stb.) pedagógiai és gyakorlati problémáival. Ugyanazon egyletekben tevékenykedett, melyekben kollégája, Goldberger.

A századfordulón a város gyors iskolahálózati fejlesztésével párhuzamosan egy újabb korosztály vette át a régiek helyét, és folytatta azok elméleti pedagógiai munkásságát. Itt kezdetben a BÁTE vezetőségében játszottak sokan fontos szerepet, *Gállfy Ignác*, *Csiky Béla*, *Kulik Márton*, *Gebe Endre*, *Keresztes Vencel*, *Hídvégi Aurél*, *Tálas Béla* mint elnökök, jegyzők, pénztárosok, az Eötvös alap vezetői, s a BÁTE lapjának szerkesztői váltak a mozgalom ismert vezető alakjaivá. Hamarosan ismertté vált *Mózes Imre* tanító is, aki Szatmárból jó bizonyítványokkal került Miskolcra, és 1908-tól az állami iskolák, majd a kp.-i állami iskola igazgatója lett. Hídvégi szerint „...nemcsak mint kitűnő tanító, hanem mint igazgató is... kiváló szervező vezetőképességeiről tett... tanúságot. Tanultságával, jelentős irodalmi működésével, a törvényhatósági, társadalmi életben való szereplésével magának nevet és tekintélyt szerzett...” BÁTE vezetőségi tag, a város törvényhatóságának, ipariskola és óvoda felügyelőbizottságának tagja. Az állami tanítók országos egyesületében fontos szerepet játszott, részt vett a Miskolci Nevelőmunkások Egyesületének megszervezésében. 1892-től rendszeresen publikált a Néptanítók Lapjában, később szerkesztőségi tagként is közreműködött. Több tankönyvet írt: Háztartástan, Kertészet, Egészségtan, Borsod megye földrajza, Neveléstan, Földrajzi-történeti irkái (munkafüzetek!) 10 ezer példányban jelentek meg, az ország sok iskolájában alkalmazták. Szerkesztette az állami iskolák évkönyveit. A miskolci Tanítók Otthona elnöke lett, és Otthon címmel lapot szerkesztett. Irodalmi jellegű cikkei a Néptanítók Lapjában és a Pécsi Naplóban jelentek meg. S természetesen ezek mellett tanított is!

1909-ben a város újabb értékes emberrel gazdagodott: *Bíró Sándor* költözött Miskolcra. Az állami iskolában tanított, később annak egyik igazgatója lett. Már karánsebesi tanító korában, 1908-ban tankönyvet írt a mai értelemben vett gyakorlati foglalkozások, akkor szlőjd tananyagáról Szlőjd gyakorlatok címmel. Bíró a munkaiskola híveként nagy lendülettel kezdte miskolci tevékenységét, a sajtóban sokszor kifejtette pedagógiai nézeteit, s a város lakosságának figyelmét az egyre-másra megrendezett kiállításokkal hívta fel a munkáltató tanítás előnyeire. Kiállítási anyagával Budapesten is szerepelt, nagy feltűnést keltve. Őt tekinthetjük Borsod megyében a gyakorlati foglalkozások megteremtőjének, elterjesztőjének, munkássága azonban országos jelentőségű volt.

Hamarosan ismert tanítója lett a városnak *Bilkey Zékány Tivadar* tanító, majd állami iskolai igazgató is. Számos pedagógiai jellegű cikk írója volt, elsősorban az iskolán kívüli nevelés, a szülők és iskola kapcsolata, a gyermekek szociális körülményei érde-

kelték. Ő jutott el az iskolai gyermekvédelem gondolatáig is. Az 1910-es évek pezsgő pedagógiai mozgalmának, életének jelentős alakja volt, nézeteit több pedagógiai szociális témában is kifejtette.

A felsorolásból – mely távolról sem a teljesség igényével íródott – kitűnik, hogy nagyon sokan voltak olyanok, akik a tanítás nehéz munkája mellett időt szántak a pedagógiai elmélet, gyakorlat, a közéleti szereplés, a publikálás, sőt a politizálás területein való részvételre, tevékenységükkel hozzájárultak a népiskolai nevelő-oktató munka szélesebb horizontú kiteljesítéséhez. Az is nyilvánvaló, hogy sok vidéki tanító ismeretlenül, a nyilvánosságtól elzárva végezte becsülettel a rábízott gyermekek tanítását, s állt helyt a községek közéleti, közművelődési frontján. Így tehát ma már nehéz eldönteni, kik voltak többen: a becsülettel dolgozók, akik nem tekintve a megbecsülés hiányát, valóban hivatásnak érezve pályájukat, serényen tevékenykedtek; avagy a hanyagok, akik kellő mentséget találhattak az ismertetett sanyarú viszonyokban. Ugyanígy nehéz lenne a hibák okait, a felelősség kérdését is akár a tanítóság, akár a társadalmi-állami magatartás számlájára írunk. Mi mégis az anyagi, erkölcsi elismerés hiányát tartjuk az oknak, s a népiskolázás hiányos színvonalát következménynek. Mert csakis így alakulhatott ki az a visszás helyzet, hogy „...A néptanító ... egyetemleges kritika tárgya, egy olyan céltábla, melybe mindenki lőhet, akár tud fegyverrel bánni, akár nem, akár ép szemű, akár vak... – írta az egykori cikkíró 1894-ben, s ... Nem csoda, hogy a tanítóság olyan rongyos és összenyomorított összképet nyújt...”

Sommázásként pedig jobb, ha maga az egykori néptanító nyilatkozik: „...Tagadhatatlan, hogy a nemzet napszámosa a tanító helyzete javult, emelkedett. A »rekt Uram« és a kántor uram színpadi alakjai... mindinkább gyérültek és eltűntek... A helyett művelt, szakképzett, tanult gárda foglalta el az iskola kathedráit, a kik céltudatosan, okszerűen, a modern pedagógiai betűit elevenítő szabályai és módszerei szerint tanítanak és nevelnek jóra való, becsületes polgárokat e hazának. De mennyi keserűségen, mellőzésen, nyomorúságon kellett annak keresztülmennie, a ki ezelőtt 25–30 évvel a tanítói pályára lépett?! Azt a még most is eléggé korlátolt egyéni szabadságot, méltánylást, amit a tanító ma élvez, az a gárda vívta ki magának harczzal, küzdéssel, lépésről-lépésre előrehaladva, a mely ezelőtt 25–30 évvel vette kezébe a zászlót, és azt becsülettel megvédte a mai napig...” – írta Schönbrunn Márk a századfordulón.

Bizonyára így igaz.

IRODALOM

I. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc

Borsod megye köz- és kisgyűléseinek jegyzőkönyvei 1868–1876., 1901–1918.

Borsodvármegye alispáni iratai 1869., 1901–1918.

Borsod vármegye Közigazgatási Bizottságának jegyzőkönyvei 1876–1900., 1901–1918.

Borsodvármegye királyi tanfelügyelőjének iratai 1900–1918.

I. I. Tiszáninneni Református Egyházkerület Levéltára Sárospatak

A Tiszáninneni Református Egyházkerület közgyűlésének jegyzőkönyvei 1869–1900., 1901–1918.

A Felsőborsodi Református Egyházmegye közgyűlésének jegyzőkönyvei 1869–1871.

II. Évkönyvek, értesítők

A Diósgyőri Vas- és Acélgyári Állami Iskola Értesítője az 1888/89, 1889–90, 1890–1891, 1892/93-as évekről. Összeállította Laub Sándor igazgató 1890–1893.

A Miskolczi Községi Elemi Iskolák Értesítője az 1905–06. Tanévről. I. évf. Kiadja az Iskolaszék. Szerk.: *Putnoky István* Miskolc, 1906.

A Miskolczi Ev-Ref. Elemi Iskolák Értesítője I., II., III., VI., XII. évfolyam. Kiadja az Iskolaszék. Miskolc, 1906., 1907., 1908., 1911., 1917.

A Római Katolikus Elemi Fiúiskola Értesítője Az 1905–1906 iskolai évről. Közli a Tantestület Miskolc, 1906.

A Miskolczi Erzsébet Izraelita Népiskola Értesítje az 1901–1902., 1910–11., 1911–12., 1912–13., 1913–14. tanévről. Miskolc, 1902., 1911., 1912., 1913., 1914.

A Miskolczi Állami Népiskolák Értesítője az 1908–1909., 1909–1910. tanévről. Kiadja a Gondnokság 1909., 1910. Miskolc

Veres István: Évkönyv az ózdi Gyártelepi Iskola 100 évéről. Kiadja a Gyártelepi Ált. Iskola Igazgatósága Miskolc, é. n.

III. Tanfelügyelői jelentések

Ballagi Károly: Adalékok Borsodmegye Népiskoláinak történetéhez. Miskolcz, 1885.

Tanfelügyelői jelentés Borsodvármegye Népoktatásügyének 1890. évi állapotáról. Beterjeszti Hídvégi Benő kir. tanfelügyelő Miskolc, 1891.

IV. Sajtó

Borsod Miskolczi Értesítő 1869–1890 évf.

Borsod 1880–1890 évf.

Borsodmegyei Lapok 1890–1900, 1901–1907, 1910–1913 évf.

Borsodmegyei Tanügy (A Borsodmegyei Általános Tanító Egyesület hivatalos lapja) 1908–1914 IV.–X. évf.

Ellenzék 1903–1906 II.–V. évf, 1912 XI. évf.

Miskolczi Estilap 1913–1916 XXII.–XXV. évf.

Miskolczi Napló 1913–16. XV.–XVI. évf.

A Miskolczi Tanügyi Kör Közleményei. Kiadja a Miskolczi Tanügyi Kör. 1893. Miskolcz

V. Feldolgozások

A Borsodmegyei Általános Tanító Egylet 50 éves története 1890–1940. Miskolcz, é. n.

Borsodi Történelmi Évkönyv IV. *Barsi Ernő*: A sályi iskola hatása Gárdonyi Gézára. Miskolc, 1979.

Felkai László: Eötvös József közoktatási tevékenysége. Budapest, 1979.

Nevelésügyi Kongresszusok Magyarországon 1848–1948. I–II. kötet. Magyar Pedagógiai Társaság. Budapest 1971.

Dr. Zádor Tibor: Magyarország első nyolcosztályos elemi iskolájának kialakulása Diósgyőr Vasgyárban. Debrecen, 1964.

VOLKSSCHULLEHRER IN BORSOD

Der sich aufgrund der Schulpflicht ausbreitende und erstarkende Volksunterricht bereicherte die ohnehin schon gegliederte Schichtung der bürgerlichen Gesellschaft mit einem neuen Farbfleck, den Pädagogen.

Die Schicht der Volksschullehrer wuchs zahlenmäßig sehr schnell und es war nicht gleichgültig, wie und mit welcher gesellschaftlichen Achtung sie sich in die bürgerliche Gesellschaftsstruktur einfügte.

Leider muß festgestellt werden, daß dieses Prestige in Wirklichkeit keinen hohen Stand erreichte und damit wurden die Pädagogen auf lange Zeit von einer gesellschaftlichen Beurteilung umrahmt, deren negative Folgen diese Schicht bis heute noch nicht überwunden hat.

Woher dieser niedrige Rang herrührt, ist heute bereits schwer festzustellen, ob die negative Gestaltung dieses Prozesses durch die staatlicher/regierungsseitige Beurteilung selbst entfacht wurde, indem die gesetzliche Festlegung der Löhne die qualifizierten Facharbeiter nicht berücksichtigte oder ob die entscheidende hierarische Schulordnung der Kirche die Lehrer in eine von vornherein ausgelieferte Lage brachte. Anfangs verfügten auch die Volksschullehrer noch nicht über hochqualifiziertes Fachwissen und wegen der Aussichtslosigkeit des Berufes tauchte unter ihnen zweifellos auch Gleichgültigkeit und Unbekümmertheit auf. All dies gemeinsam führte dazu, daß die Lehrer innerhalb der sich zum Ende des vergangenen Jahrhunderts ausbildenden Intelligenzstruktur an die Peripherie gedrängt wurden.

Zur Jahrhundertwende aber änderten sich die Bedingungen einigermaßen, die Löhne wurden etwas erhöht und sicherer, infolge des staatlichen Eingriffes (Staatshilfe) waren sie der Kirche weniger ausgeliefert und die Lehrervereine aber ermöglichten die Ausbildung solidarischer Ideen.

All dies änderte allerdings nichts an der entstandenen Situation, bei unseren Forschungen stehen wir in unserem Komitat einer ziemlich gegliederten Volksschullehrerschicht gegenüber, wo neben den ihre Arbeit nachlässig oder automatisch verrichtenden auch hervorragende Persönlichkeiten angetroffen werden können, die nicht nur für einen Aufstieg ihrer eigenen Kollegen kämpften, sondern die Wichtigkeit des Berufes betonend den Schulen und Lehrern auch gesellschaftliche Achtung verschafften. Natürlich waren diese letzteren in der Minderheit, doch aufgrund ihrer Arbeit wuchs gewissermaßen die Aufmerksamkeit der Gesellschaft gegenüber der Schule und die Aussichten auf das Erreichen einer besseren Gesellschaftsposition wurden größer.

Der Weltkrieg aber hielt diesen Prozess auf, deshalb mußte später in vielen Dingen von vorn begonnen werden.

Béla Lénárt